

UDK 811.163(091)

Najda Ivanova

Sofijska univerza

JUŽNOSLOVANSKI KNJIŽNI JEZIKI S KONCA 19. STOLETJA MED INDIVIDUALNIM RAZVOJEM IN SLOVANSKO VZAJEMNOSTJO (A. BEZENŠEK IN NJEGOV *JUGOSLAVJANSKI STENOGRAF*)

Članek obravnava ideje slovenskega filologa in kulturnega delavca Antona Bezenška (1854–1915) o duhovnem in jezikovnem zblizevanju južnih Slovanov. V reviji *Jugoslavjanski stenograf*, ki jo je izdajal v štirih slovanskih jezikih najprej v letih 1876–1878, v Zagrebu in potem 1880–1896 v Bolgariji, se avtor zavzema za doseganje enotnosti v pisni praksi Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov preko uvajanja skupne južnoslovanske stenografije. Zaradi popolnejšega poznavanja in obvladanja južnoslovanskih jezikov A. Bezenšek uporablja določene strategije za formiranje visoke jezikovne kompetence bralca, ki temeljijo ne na tradicionalnem opisu slovničnih struktur, temveč na leksični vezljivosti v živi jezikovni rabi. V njegovih publikacijah pridejo do izraza predstave o ustvarjanju potencialnega nadetničnega pomožnega jezika, katerega norme naj bi nastale po analogiji z živimi jeziki preko sinteze njihovih najbolj podobnih značilnosti.

The recent article discusses the ideas of the Slavic philologist and cultural activist, Anton Bezenšek (1854–1915), concerning cultural and linguistic alliance of the South Slavs. In his journal, *Jugoslavjanski stenograf*, published in four Slavic languages firstly in Zagreb (1876–1878) and then in Bulgaria (1880–1896), the author proclaims uniformity in orthography of Slovenes, Croats, Serbs, and Bulgarians through introduction of a common South Slavic stenography. Inspired by the idea of successful acquisition of more than one South Slavic language Bezenšek uses certain strategies for improving reader's language competence, which are based on the lexical collocations in the actual usage rather than on the traditional description of some grammar structures. In this context, his publications provide the ideas for creating a potential supra-ethnic auxiliary language, whose norm would be devised by analogy with living languages as well as by a synthesis of their most similar properties.

Ključne besede: zgodovina južnoslovanskih knjižnih jezikov v 19. stoletju, Anton Bezenšek, ideja o slovanski vzajemnosti, interlingvistika

Key words: history of South Slavic literary languages in the 19th century, Anton Bezenšek, idea of pan-Slavism, interlinguistics

V 19. stoletju so pri južnih Slovanih v kulturnem prostoru razširjeni različni koncepti splošnoslovanske ali pa ožje južnoslovanske usmerjenosti, in sicer ilirizem, avstro-slavizem, pravoslavni slavizem in slovanofilstvo. Te doktrine ustvarjajo ne le določene modele političnega in gospodarskega razvoja slovanstva, ampak tudi na specifičen način pristopajo k posebnostim in perspektivam duhovnega življenja južnih Slovanov, prav tako pa igrajo bistveno vlogo pri oblikovanju posameznih južnoslovanskih modernih jezikovnih standardov.

Z vidika formiranja knjižnih jezikov se ideja o slovanski vzajemnosti realizira predvsem preko arhaiziranih knjižnojezikovnih modelov, ki se naslanjajo na ustrezne različice Ciril-Methodovega jezika (v Sloveniji se F. Levstik in njegovi privrženci usmer-

jajo k staroslovenski pisni tradiciji (Orožen 2003), Riječka šola F. Kurelca goji hrvaško glagoljaško izročilo (Vince 1990), predstavniki baročnega slavizma in slovanosrbske šole v Srbiji ter slovanobolgarske šole v Bolgariji posvečajo posebno pozornost vzhodnoslovanski redakciji, ki jo imenujejo ruskoslovanski in ustrezno – cerkvenoslovanski jezik (Unbegaun 1995, Istorija 1989, 86–94). Arhaični modeli odpirajo možnosti za medsebojno delovanje tudi med sodobnimi slovanskimi jeziki, pri čemer se to delovanje ideologizira preko raznih variant ideje o slovanski vzajemnosti. Čeprav arhaične šole zaradi nesposobnosti ustreči potrebam moderne družbe ne zavzemajo dominantnega položaja, bistveno prispevajo h konsolidaciji južnoslovanskih nacionalnih knjižnih norm na ta način, da spodbujajo puristične tendence in olajšujejo premostitev narečne pestrosti v pisni praksi.

V obdobju formiranja interlingvistične misli v Rusiji se oblikuje še ena slovanofilska teorija o jezikovni združitvi Slovanov, ki se zavzema za rabo določenega živega slovanskega knjižnega jezika za nadetnično komunikacijo. Njena glavna zagovornika sta V. Lamanski in A. Budilovič. Prizadevata si za uvajanje ruščine »kot skupnega organa najvišje izobrazbe« pri južnih Slovanih, če bodo formirali federacijo, pri čemer naj bi se njihovi nacionalni jeziki ohranili samo, da bi »zadovoljili lokalne potrebe« (Duličenko, spletna stran). Ta zamisel je povzročila neenotne odzive, ker je nastala v zaključni fazi nacionalne konsolidacije južnoslovanskih narodov (o razmejevanju/individualiziranju posameznih slovanskih jezikov – Toporišič 1992, 15–19).

Na meji med 19. in 20. stoletjem se med zahajajočim panslavizmom romantičnega tipa in oblikujočim se neoslavizmom (Gantar Godina 1994: 13–20) sredi južnih Slovanov porodi in dobi precejšno popularnost še en koncept, ki združuje tisočletno težnjo po doseganju južnoslovanske kulturne in jezikovne enotnosti z najbolj modernimi tendencami v sredstvih za ohranjanje in posredovanje informacije. Ta koncept ustvari in uresničuje Slovenec Anton Bezenšek v zvezi z uvajanjem in širjenjem stenografije med južnimi Slovani.

A. Bezenšek živi v obdobju utrjevanja modernih južnoslovanskih držav, ko prihaja do nujnega povpraševanja po stenografih ter po ustvarjanju stenografske pisave za vsak posamezni jezik, kar naj bi imelo za cilj natančno in hitro predočenje zakonodajne in politične dejavnosti novoustanovljenih parlamentov. Še kot dijak v celjski gimnaziji spozna nemško Gabelsbergerjevo stenografijo, s stenografijo se ukvarja tudi kot študent filozofije in poslušalec predavanj iz slovanske filologije pri L. Geitlerju v Zagrebu; med poletnim semestrom študijskega leta 1875/1876 biva v Pragi, kjer poleg tega, da obiskuje predavanja znanega profesorja, slavista M. Hatale, opravlja državni izpit iz nemške stenografije. Zaposli se kot predavatelj iz stenografije na zagrebški gimnaziji in kot stenograf pri Hrvaškem saboru v Zagrebu. Leta 1879 pa ga kot enega najboljših strokovnjakov na tem področju bolgarska vlada povabi, da bi postal vodja stenografske službe novoformiranega bolgarskega parlamenta. Po sistemu F. K. Gabelsbergerja in njegovi češki adaptaciji A. Bezenšek ustvarja hrvaško in slovensko stenografijo (*Jugoslavjanski stenograf* (I) 1876, (II) 1877), pozneje posebej izda *Slovensko stenografijo po sestavi Fr. Ks. Gabelsbergerja. Drugi popravljeni natis*. Ljubljana, 1893. Leta 1907 izhaja njegova *Русская стенография по системе Фр. Кс. Габелсбергера* (korespondentno pismo). Izmed najbolj značilnih dosežkov A. Bezenška je dejstvo, da

ustvarja in organizira uvajanje bolgarske stenografije, pri čemer je tudi avtor temeljnih učbenikov na tem področju: *Наука за българската стенография*. Jugoslavjanski stenograf (IV), 1880, ki je doživela 6 izdaj, *Българска стенография по системата на Фр. Кс. Габелсбергер. Част II. Дебатно писмо*, 1889, ki je doživela 2 izdaji, in *Българска стенографска читанка по системата на Фр. Кс. Габелсбергер* iz leta 1907. A. Bezenšek od leta 1879 do leta 1884 poučuje stenografijo v sofijski klasični gimnaziji, potem 20 let v plovdivski moški gimnaziji, po letu 1905 v prvi sofijski moški gimnaziji ter od leta 1911 do smrti – tudi na sofijski univerzi.

Za razliko od ostalih evropskih držav, kjer širjenje stenografije ustreza določenim utilitarnim potrebam družbe, A. Bezenšek v to dejavnost vnaša globlji pomen – njegova ambicija je, da bi ustvaril splošni južnoslovanski stenografski sistem, ki bi premostil razlike med srbsko in bolgarsko cirilico na eni strani in hrvaško ter slovensko latinico na drugi. Cilj slovenskega filologa je, da bi se najprej južni Slovani zedinili na področju pisave in pravopisa, pri čemer naj bi se hkrati na določen način eksplicirale in spoznale skupne lastnosti njihovih jezikov, tako da bi se ustvarili pogoji za južnoslovansko jezikovno združitev. Te svoje ideje A. Bezenšek izraža v svoji prvi lekciji v Bolgariji, ki jo je imel na stenografskem tečaju leta 1879 (*Първо преподаване на стенографията в България*. София, 1880), tudi kot udeleženec na Prvem slovanskem stenografskem kongresu v Pragi (Popkonstantinov, 1891). Še več, v svoji ruski stenografi ji izraža zamisel, da bi prav južno slovanstvo, pri katerem je združitev na področju stenografske prakse v najbolj napredni fazi, postalo mikavno središče tudi za ostale slovanske narode in posebej za Rusijo. Po A. Bezenšku je zaželeno, da bi Rusi sprejeli južnoslovansko stenografsko pisavo in na ta način postali enotni v »brzopisu«, še posebej, ker sta si bolgarščina in ruščina tako podobni, da vsak bolgarski stenograf zelo dobro razume rusko stenografi jo in lahko tudi stenografi ra rusko govorico (Klisarov, Gergov 1969: 77–78). (V kontekstu že omenjenih slovanofilskih teorij Lamanskega in Budiloviča ni težko razumeti, zakaj ta južnoslovanskocentrični model ni bil toplo sprejet v Rusiji.)

Raznovrstna prevajalska, publicistična, učiteljska, poljudna in družbena dejavnost A. Bezenška je podrejena medsebojnemu spoznavanju in zbliževanju južnih Slovanov. Posebej veliko si prizadeva za *jezikovno* združitev Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov, njegove ideje pa v tem pogledu pridejo do najbolj polnega izraza v njegovi reviji *Jugoslavjanski stenograf* (dalje skrajšano JS). Med letoma 1876 in 1878 izhaja v Zagrebu, potem pa od 1880 do 1896 v Bolgariji. Revija je unikatna predvsem po tem, da se v njej rabijo štiri južnoslovanski jeziki, da ima dopisnike iz vseh južnoslovanskih držav in da ne obravnava le strogo strokovnih problemov stenografije, ampak je prav tako odprta za dogodke in tendence v kulturnem življenju. Leta 1895 se pojavlja priloga za kulturo *Jugoslavjanski glasnik* (dalje skrajšano JG) leta 1896 pa je dodan tudi *Književni glasnik*.

Sam naziv kulturne priloge – *Jugoslavjanski glasnik* – je povezan s ciljem revije, »da bi dala 'glasnost' vsakemu dogodku, ki je kulturno-zgodovinskega pomena za eno ali drugo jugoslovansko pleme« (*Петдесетгодишният юбилей на българската периодическа книга*, JG, 1895 № 1: 2). Kot glavni motiv za izdajo JG A. Bezenšek poudarja pomanjkanje neposredne medsebojne informiranosti med južnoslovanskimi narodi, anomalijo, da se spoznavajo preko tujih izvorov, ki pogosto ustvarjajo izkriv-

ljene, celo neresnične predstave (»neko vrsto moderne ‘Babilonije’«) (Pro domo, JG, № 7–8, 103–105). Geslo revije je Spoznajmo se, razumimo se!, pri čemer je ideja izdajatelja, da bi se JG ločil od JS v posebnih mesečnih zvezkih večjega formata in širil med mladino.

Pojmi južnoslovansko »pleme«, »narečje«, »soglasje«, »sloga« (prim. na primer *Приемът на сръбското певческо дружество в България*, JG, 1895, № 5: 68–73), kakor nasploh značilna romantična stilistika ideje o slovanski vzajemnosti, pogosto pride do izraza v besedilih Bezenška in njegovih dopisnikov, toda v njegovem ideološkem modelu dobi nove dimenzije. Odnos do kulturne in jezikovne starosvetnosti se bistveno razlikuje od prejšnjih poskusov njene brezpogojne »oživitve« v sodobnosti. Po A. Bezenšku je narodno kulturo res treba ceniti in ohranjati, toda hkrati ne zapirati dveri pred novim in naprednim na vseh področjih, ne prevzemati od drugih vsega, ampak le to, kar je dobro in koristno. Dediščina mora služiti konsolidaciji nacije, ublažiti antagonistične odnose med političnimi strankami in podrediti njihovo dejavnost nacionalnemu interesu, obvarovati pred škodljivimi tujimi vplivi (*Češko-slavjanska narodopisna razstava v Pragi*, JG, 1895, № 6: 90–92). Najstarejši pisni jezik Slovanov se tudi ocenjuje s filološkega stališča – kot že minula razvojna etapa in vzor za reguliranje sodobnih procesov, ne pa za njihovo nadomestitev.

Pojmi južnoslovansko »pleme«, »narečje«, »soglasje«, »sloga« (prim. na primer *Приемът на сръбското певческо дружество в България*, JG, 1895, № 5: 68–73), kakor nasploh značilna romantična stilistika ideje o slovanski vzajemnosti, pogosto pride do izraza v besedilih Bezenška in njegovih dopisnikov, toda v njegovem ideološkem modelu dobi nove dimenzije. Odnos do kulturne in jezikovne starosvetnosti se bistveno razlikuje od prejšnjih poskusov njene brezpogojne »oživitve« v sodobnosti. Po A. Bezenšku je narodno kulturo res treba ceniti in ohranjati, toda hkrati ne zapirati dveri pred novim in naprednim na vseh področjih, ne prevzemati od drugih vsega, ampak le to, kar je dobro in koristno. Dediščina mora služiti konsolidaciji nacije, ublažiti antagonistične odnose med političnimi strankami in podrediti njihovo dejavnost nacionalnemu interesu, obvarovati pred škodljivimi tujimi vplivi (*Češko-slavjanska narodopisna razstava v Pragi*, JG, 1895, № 6: 90–92). Najstarejši pisni jezik Slovanov se tudi ocenjuje s filološkega stališča – kot že minula razvojna etapa in vzor za reguliranje sodobnih procesov, ne pa za njihovo nadomestitev.

Pojmi južnoslovansko »pleme«, »narečje«, »soglasje«, »sloga« (prim. na primer *Приемът на сръбското певческо дружество в България*, JG, 1895, № 5: 68–73), kakor nasploh značilna romantična stilistika ideje o slovanski vzajemnosti, pogosto pride do izraza v besedilih Bezenška in njegovih dopisnikov, toda v njegovem ideološkem modelu dobi nove dimenzije. Odnos do kulturne in jezikovne starosvetnosti se bistveno razlikuje od prejšnjih poskusov njene brezpogojne »oživitve« v sodobnosti. Po A. Bezenšku je narodno kulturo res treba ceniti in ohranjati, toda hkrati ne zapirati dveri pred novim in naprednim na vseh področjih, ne prevzemati od drugih vsega, ampak le to, kar je dobro in koristno. Dediščina mora služiti konsolidaciji nacije, ublažiti antagonistične odnose med političnimi strankami in podrediti njihovo dejavnost nacionalnemu interesu, obvarovati pred škodljivimi tujimi vplivi (*Češko-slavjanska narodopisna razstava v Pragi*, JG, 1895, № 6: 90–92). Najstarejši pisni jezik Slovanov se tudi

ocenjuje s filološkega stališča – kot že minula razvojna etapa in vzor za reguliranje sodobnih procesov, ne pa za njihovo nadomestitev.

Premaganje anahroničnega tipa arhaičnega knjižnojezikovnega modela in orientacija k stenografski pisavi pomeni bistveno novo etapo v razvoju ideje o slovanski vzajemnosti. Zaradi potrebe po hitrosti in natančnosti pri zapisovanju govornega jezika se stenografi ja drži načela »Piši, kakor slišiš«. Na ta način pride do prekinitve vpliva jezikovne dediščine, značilnega za abecedne sisteme, preko morfonološkega pravopisnega načela. Ta vpliv se usmerja k strukturiranju stenografskih grafičnih znakov, istočasno pa se v svoji klasični obliki ohranja na področju leksike.

V JS, vključno z Bezenškovimi publikacijami, je posebna pozornost posvečena problemu stenografije kot tipa grafičnega sistema v splošno teoretičnem planu (prim. na primer njegov članek *Телефонът и стенографията*. JS, 1895, № 2: 17–19, kjer avtor analizira nekatere probleme teorije komunikacije), obravnavajo se vprašanja sfer in načinov rabe stenografije, zgodovine njenega nastanka in perspektive razvoja.

A. Bezenšek predvsem argumentira globoko pragmatične osnove stenografske prakse – »v stoletju empirike ter premoči materialnega in koristnega nad idealnim in duhovnim« ta varčuje s časom in prostorom (*Мнения на различните основатели на системите върху бъдещето на стенографията*. A. Безеншек. JS, 1895, № 7–8: 97–100). Hkrati pa avtor poudarja njeno vlogo za duhovno izpopolnjevanje človeka, zaradi posebnih lastnosti, ki jih v njem razvija: stenografija zahteva solidno splošno izobrazbo, posamezniku ponuja racionalno vzgojo in postaja sredstvo za izpopolnjevanje njegovih mentalnih sposobnosti, spodbuja ga, da bi spoznal ustroj jezika, disciplinira misel, krepi voljo, služi resnici (tj. formira socialno zavest), ustvarja estetski užitek, ki ga povzroča harmonija med vsebino in obliko v Gabelsbergerjevem sistemu (*Стенографията като възпитателно средство*. JS, 1986, № 7–8: 93–95). Bezenšek loči tri kategorije ljudi: nepismeni, dalje tisti, ki pišejo z navadno pisavo in rabijo eno ali več abeced, in tisti, ki stenografirajo po enem ali več sistemih. Po njegovem mnenju obstaja tendenca k povečanju števila ljudi v smeri k tretji kategoriji, pri čemer se »v rezultatu te selekcije seveda ne bo izkazalo, da je vsak posameznik ustrezen«.

Ni naključje, da je ena izmed rubrik JS iz leta 1896 *Биографии на заслужни славяни. Životopisi zaslužnih Slovanov. Биографије заслужних Словена. Životopisi zaslužnih Slavena*, s čimer si izdajatelj prizadeva, da bi bralcem pokazal določen ideal o osebnosti epohe. V dveh zadnjih letnikih revije so predstavljeni: Ivan pl. Zajc, Josip Marn, Ђока Станојевић, Izidor Kršnjavi, Ivan Krušić, Григор Начович, Димитрије Боди, Jul. Voldemar Zeibig, Лазар Поповић, Josip Zmagoslav Ribič, Спира Калик, Andrej Prapornik – ljudje s široko izobrazbo, ki obvladujejo več jezikov, z interesi na področju umetnosti, humanitarnih in naravoslovnih znanosti ter zavzemajo ključne položaje v državni administraciji, v izobraževalnih in kulturnih institucijah.

Torej na eni strani A. Bezenšek propagira potrebo po masovnem razširjanju stenografije, poudarja njen demokratični značaj zaradi njene pragmatičnosti, na drugi pa si, ker stenografija zanj ni cilj sam zase, ampak sredstvo za aktiviranje kulturnih in jezikovnih stikov, veliko prizadeva, da bi pridobil intelektualno elito južnoslovanskih narodov za stenografsko idejo. Zahvaljujoč se svojim osebnim stikom z vrsto vplivnih politikov in intelektualcev, mu je uspelo doseči zakonodajno ureditev in institucionalizacijo stenografske prakse v Bolgariji (Klisarov, Gergov 1969, Železarov 2004).

V JS je posebna pozornost posvečena zgodovini in uvajanju stenografije v Evropi, z osnovnim poudarkom na situaciji pri slovanskih narodih.¹ V tem kontekstu je vreden pozornosti dialog med G. Dvorskim in Lj. Uzunom Mirkovičem glede prihodnosti stenografije pri južnih Slovanih (*Стенографија у Србију (Донис из Београда)*). Љ. Узун Мирковић, пуковник у пензији, JS, 1896, № 6: 90–91, *Stenografi ja u Srbiji (Odziv iz Hrvatske na članak g. Lj. Uzuna Mirkovića, pukovnika u penziji pod istim naslovom broj 6)*. Goluban Dvorski, JS, 1896, № 7–8: 103–106, *Odgovor na »Odziv iz Хрватске«*. Љ. Узун Мирковић, пуковник у пензији, JS, 1896, № 9–10: 128–130). Po G. Dvorskem (njegove ideje gravitirajo k pogledom A. Bezenška) so prihodnje spremembe v srbski stenografiji, ki jo je ustvaril J. Milovanović tudi po vzoru češke predelave Gabelsbergerjevega sistema, priložnost, da bi se okrepila solidarnost z ostalimi južnimi Slovani. G. Dvorski predlaga, da bi se najprej odklonila nesoglasja v stenografskem modelu A. Bezenška in Hrvata F. Magdića, kar bi olajšalo usvojitev pri Srbih. Avtor apelira, da bi se poleg nacionalnih ustanovila skupna stenografska glasila. Če bi se preko sporazuma utrdila enotna stenografija, potem bi Srbi dobili moralno podporo Hrvatov, Bolgarov in Slovencev, formirali svoje stenografsko društvo, to pa bi s svoje strani lobiralo pri srbskem Ministrstvu za izobrazbo, da bi se v srbskih šolah uvedel enotni južnoslovanski »brzopis«. V svojem odgovoru L. Uzun Mirković poudarja dejstvo, da so stenografski sistemi posameznih južnoslovanskih jezikov različni in da so nastali kot rezultat konkretnih potreb ustreznih držav. Šele pozneje se razširi ideja o njihovem usklajevanju. Ponuja, da bi Bolgari, Srbi, Hrvati in Slovenci določili po dva svoja strokovnjaka iz stenografije, vsi pa naj bi se sestali v Beogradu ter izdelali enotno stenografsko pisavo in enotna pravila, na podlagi katerih bi se bilo mogoče učiti jugoslovanske stenografije.

Kakor praktična dejavnost A. Bezenška tudi izdajateljska politika JS potrjujeta, da je slovenski filolog v središču zavestne načrtovane aktivnosti dosegel precejšen družbeni odziv, ki ima vse značilnosti jezikovne politike in teži k ustvarjanju jezika za nadetnično komunikacijo. V tem smislu po sociolingvističnih parametrih svoje realizacije je slovanofilski koncept A. Bezenška podoben ilirizmu in se razlikuje od večine južnoslovanskih modelov, ki so omejeni z okviri individualne prakse svojih ustvarjalcev (tipa J. Križanića v preteklosti ali M. Majarja v sodobnosti).

Strogo filološke ideje A. Bezenška najbolj polno pridejo do izraza v polemiki okoli kodificiranja stenografskih znakov in načel njihove rabe. V tem pogledu glavno mesto zavzema spor s hrvaškim stenografom F. Magdićem o označevanju zlogotvornega *r*. Magdić ponuja tri rešitve – med zlogotvornim *r* in naslednjim soglasnikom zapisuje znak za *e*, ali izraža *r* preko križanja z naslednjim soglasnikom, ali pa preko medsebojnega križanja znakov obeh soglasnikov, pri čemer sam znak za *r* lahko odpade. Protiargument A. Bezenška glede druge variante je, da so češki stenografi zavrnili postopek

¹ Poseben pomen, ki ga A. Bezenšek vlaga v ta tip jezikovne aktivnosti, potrjujejo tudi njegova razmišljanja v uvodu k bolgarski slovnici, ki jo je objavil približno deset let pozneje: »Slovnica ne bode delala nikomur težav, tudi se nje ni treba na pamet učiti. Dosta je, da se pazljivo prečita in se nekatere bolj redke oblike ponavljajo, dokler se osvoje; drugo pa se nauči s čitanjem bolgarskih knjig in časopisov. Pri tem se mora seveda včasih pogledati nazaj v posamezne oddelke slovnice. Tako se na lahki način združi praksa s teorijo (V).«

križanja. Pravzaprav so vse južnoslovanske stenografije nastale na podlagi češke predelave Gabelsbergerjevega sistema, sicer pa je pri ustvarjanju same češke stenografije splošnoslovanska motivacija precej značilna. Zaradi tega A. Bezenšek poudarja kot posebej pomembno *maksimalno dosledno slediti češkim kodifi kacijskim rešitvam* ter izogibati se konvergentnih tendenc, usmerjenih k bolj natančnemu označevanju posameznih značilnosti vsakega slovanskega jezika (F. Magdić je privrženec prav zadnjih tendenc). Tudi tretjo varianto F. Magdića A. Bezenšek ocenjuje kot nesistematično. Slovenski stenograf ne sprejema poskusov »kovati« pravila po svoji volji in zahteva, da bi se kodifikacija izvajala na znanstveni podlagi – stenografija naj bi temeljila na ustroju jezika, na poznavanju ne samo ustrezne žive govornice, ampak tudi najstarejšega pisnega izročila slovanstva (»Gramatika in jezikoslovje često rešujeta stenografska vprašanja, pa zato mora stenografija iskati v jezikoslovju in – ako se tiče kakega slavjanskega jezika – v častnej staroslovenščini sredstev za svoje namene« – *Odgovor na odgovor g. Magdića*. A. Bezenšek, JS, № 7–8: 109–116). A. Bezenšek ustvari omenjeni stenografski znak, naslanjajoč se na raziskave F. Miklošiča, da je zlogotvorni *r* nastal iz *ra*, *re*, in delno od *ru*. Zato položi zlogotvorni *r* bolj nizko (na način, na katerega se simbolizira samoglasnik *u*) in ga »nadebelji« (kakor se simbolično označuje samoglasnik *a*) – tako v pisavi pride do izraza geneza glasu, ki ga ustrezni znak označuje. Slovenski stenograf prav tako polemizira s F. Magdičem v zvezi s problemi kaligrafi je in formulira glavna načela natančnosti in nemešanja znakov. Pri krajšanju pregibnih besed v primerih brez končnic zahteva, da se odkloni možnost njihovega neenopomenskega tolmačenja (*Nekoliko besedi o hrvatskoj stenografiji*. AB, JS, 1895, № 4: 57–61).

Drugi problem, ki mu A. Bezenšek namenja posebno pozornost, je povezan z okrajšavami in siglami. Slovenski stenograf kritizira F. Magdića pri primerih »siglomanije« – nepotrebnem ustvarjanju sigel, ko se kombinacija glasov lahko napiše. Tudi na tem področju je posebej pomembno načelo sistematičnosti (na primer pisanje besede *kdo* preko križanja znakov za *k* in *d*, pri čemer *o* odpade, povzroča možnost, da bi se primer bral kot *krd*) (*Sigle ali samoznaki v slovenski in hrvaški stenografiji*. AB, JS, 1895, № 5: 69–71). V svoji oceni knjige F. Novaka *Samoznaki in okrajšave v slovenski stenografiji* (JS, 1895, № 6: 87–90) A. Bezenšek bolj podrobno razlaga še en osnovni kriterij v svojih kodifikacijskih postopkih – *poenotenje okrajšav in sigel v določenem južnoslovanskem jeziku s stenografskimi rešitvami v drugih južnoslovanskih jezikih, posebej v primerih, ko gre za skupne jezikovne prvine*. A. Bezenšek zavrača predlog F. Novaka, da bi okrajšava za *Avstrijo* bila *au*, ker je sam pred tem v svoji bolgarski in slovenski stenografiji že uvedel ta znak za *а* in *ъ*, zato ponuja okrajšavo *av*. Za obliko glagola *biti* za 3. osebo množine F. Novak uvaja okrajšavo na osnovi končnega *o*, A. Bezenšek, nasprotno, izhaja iz inicialnega *s*, ker v bolgarski in hrvaški stenografiji znak za *o* označuje »može«, hkrati pa je sigla *s* inicialni soglasnik slovenskega *so*, hrvaškega *su* ter bolgarskega *сѣ*. Zavzema se za to, da ne bi prišlo do uvajanja različnih znakov za podobne morfološke prvine v posameznih jezikih, na primer za *svoj*, *-a*, *-e* v slovenščini ali za *sav*, *sva*, *sve* v hrvaščini in srbščini, kar bi otežilo »sporazumevanje med najbolj blizkimi brati«. A. Bezenšek tudi argumentira potrebo po skrajševanju oblik, kot je na primer pridevnik *dober*, ki so posebej frekventni in osnova katerih je zelo produktivna v vsakem slovanskem jeziku. Na drugi strani pa oblik, ki se dajo napisati

enostavno in hitro, ni treba skrajševati. Tudi glede okrajšav ne sprejema večpomenskih rešitev – na primer nasprotuje Novakovi okrajšavi za *črez*, *čez* kot *č*, ki bi se lahko bral tudi kot *če* (*Samoznaki in okrajšave v slovenski stenografi ji*. Spisal Fr. Novak, A. B., JS, 1895, № 6: 87–90).

Zelo izvirmi so Bezenškovi pogledi in praktične rešitve glede spoznavanja in obvladanja južnoslovanskih jezikov. Avtor uvaja določene strategije, ki od bralca zahtevajo specifične tipe jezikovne aktivnosti ter formirajo visoko jezikovno kompetenco. V JS in njegovih prilogah pride do izraza nekaj možnih medsebojnih razmerij med štirimi jeziki in besedili:

1. Vsak jezik se uporablja za predstavitev tematike, povezane z ustrežno državo.
2. Informacija o določeni državi se lahko predstavi v drugem slovanskem jeziku (na primer v bolgarščini: poročilo o Razstavi lepih umetnosti v Beogradu, ki jo je organiziralo Srbsko književno društvo – *Изложение въ Българградъ*. JG, 1895, № 1: 11; o operi Urh Grof Celjski V. Parme in njeni izvedbi v Ljubljani ter o prihodnji premieri v Zagrebu – JG 1895, № 6: 92–93; ali pa informacije v rubriki *Stenografske novice*. *Iz tujine* v JS, kjer se svobodno uporabljajo vsi štirje jeziki). Na ta način bralci iz ustrežne države preko tujega jezikovnega koda, naslanjajoč se na skupne južnoslovanske jezikovne značilnosti, reidentificirajo znano vsebino. Na drugi strani pa se večja število bralcev zunaj ustrežne države, do katerih pride lokalno omejena informacija.
3. Posebne pozornosti so vredni primeri kot recimo *Školstvo u Hrvatskoj*. Ff. JG, 1895 № 1: 5–7 – *Учебното дело в България*. JG, 1895 № 2: 20–22, *Narodno šolstvo na Slovenskem*. PM, JG, 1895 № 4: 53–54, kadar se objavljajo članki v jezikih ustreznih držav, imajo vsi podobno tematiko, obseg in vsebino ter so medbesedilno povezani. V konkretnem primeru ta konfiguracija ponuja bralcu možnost, da bi utrdil ustreznice tipa *škola* – *училище* – *šola*; *učiteljsko osoblje* – *учителски персонал*; *učebno дело* – *šolstvo*; *sveučilište* – *висше училище* itd.; hkrati pa se lahko identificirajo posebni nazivi sestavin izobraževalnih struktur vsake posamezne države, ki nimajo ustreznice v drugih jezikih. Analogno so v stalne rubrike JS vključeni članki, ki imajo v glavnem podobno tematiko (na primer *gledališče in glasba*), kar omogoča aktivno obvladanje najbolj frekventnih terminov z določenega področja in prav tako spoznavanje stalnih izrazov, metafor, realij (toposov, poimenovanj inštitucij ipd.), ki so značilni za ustrežne tipe tekstov (*Българско театрално дружество «Сълза и смях»*. JG, № 5: 79, *Дунђерево позориште у Новом Саду*. JG, № 7–8: 109, *Pevski zbor Glasbene Matice v Ljubljani*. JG, № 5: 46). Objektivno, preko tega tipa jezikovne rabe A. Bezenšek uvaja moderen način za obvladanje tujega jezika, ki ne izhaja iz tradicionalnega opisa slovničnih struktur, ampak iz leksikalne vezljivosti v živi jezikovni rabi.²

² Poseben pomen, ki ga A. Bezenšek vlaga v ta tip jezikovne aktivnosti, potrjujejo tudi njegova razmišljanja v uvodu k bolgarski slovnici, ki jo je objavil približno deset let pozneje: »Slovnica ne bode delala nikomur težav, tudi se nje ni treba na pamet učiti. Dosta je, da se pazljivo prečita in se nekatere bolj redke oblike ponavljajo, dokler se osvoje; drugo pa se nauči s čitanjem bolgarskih knjig in časopisov. Pri tem se mora seveda včasih pogledati nazaj v posamezne oddelke slovnice. Tako se na lahki način združi praksa s teorijo (V).«

V JS se nahajajo tudi identične, paralelne sintagme in besedila v štirih jezikih. To so predvsem naslovi rubrik v JG № 1: 9–16, № 2: 28–32, № 3: 44–48, № 4: 62–64, № 5: 78–80, № 6: 92–96, № 7–8: 107–112, № 9–10: 126–128: *Културно-исторически новини*. Kulturno-zgodovinske novine. Културно историске вести. Kulturno-povjestne vesti. – *Черква и училище*. Cerkev in šola. Црква и школа. Crkva i škola. – *Наука и художество*. Nauka in umetnost. Наука и уметност. Nauka i umjetnost. – *Театръ и музика*. Gledišče in glasba. Позориште и глазба. Kazalište i glasba. – *Търговия, индустрия и съобщения*. Trgovina, obrtnija in promet. Трговина, обрт и промет. Trgovina, obrt i promet. – *Народно стопанство*. Narodno gospodarstvo. Народна привреда. Narodno gospodarstvo. – *Изложения и конгреси*. Razstave in kongresi. Изложбе и конгреси. Izložbe i kongresi. – *Здравословие и лъковити мьста*. Zdravoslovje in letovišča. Здравословље и бање. Zdravoslovlje i kupelji. – *Археология*. Starinoslovje. Археологија. Arheologija. – *Статистика*. Statistika. – *Югославянска библиография*. Jugoslavjanska bibliografija. Југословенска библиографија. Jugoslavenska bibliografija. – *Разни*. Raznoterosti. Смесице. Razno. – *Лични извъстия*. Osobne vesti. Личне вести. Osobne viesti. – *Праздници*. Prazniki. Празници. Praznici. – *Дружествени известия*. Društvene novine. Друштвене вести. Društvene viesti. – *Нещастни случаи*. Nesrečni slučaji. Несрећни случаи. Nesretni slučajevi. – *Умрѣли*. Umrli. Умрли. Umrli. (v št. 3 tudi rubrika *Естественни науки*. Naravoslovne nauke. Природословне науке. Prirodoslovne nauke.)

Podobno so oblikovane rubrike v JS ter tudi nazivi reprodukcij in drugega ponazarjalnega gradiva.

Če bi se to leksikalno gradivo sistematiziralo, bi dobili štirijezikovni sistematični slovarček poimenovan naj bolj frekventnih družbenih dejavnosti, njihovo trajno obvladanje pa zagotavlja dejstvo, da so objavljeni v vsaki številki revije. Na drugi strani pa formulacije navedenih rubrik dejansko zarisujejo tudi predstave A. Bezenška o sferah, v katerih naj bi se realizirali medjezikovni stiki in zблиževanje pri eventualnem oblikovanju nadetničnega pomožnega jezika. Za razliko od večine medjezikovnih projektov tega časa, ki imajo za cilj ustreči kakšnemu določenemu področju družbene komunikacije (predvsem znanosti), je A. Bezenšek raje usmerjen k nadetničnemu jeziku širšega funkcionalnega obsega.

Svojevrstna sinteza idej A. Bezenška o zблиževanju jezikov in pisav južnih Slovanov je predstavljena v njegovi *Jugoslovanski stenografi ji* (JS № 1: 12–15; № 2: 32–35; № 3: 45–46; № 4–5: 66–67 s stenografsko prilogo *Stenografska učna pisma* № 1, 2 in 3). Besedilo vsebuje teoretičen del – v štirih jezikih so paralelno opisane osnovne značilnosti korespondentnega pisma – pravopisna pravila, stenografska abeceda (pri čemer v klasifikaciji znakov pridejo do izraza določeni etimološki kriteriji), označevanje samoglasnikov – tesno in široko spajanje, označevanje zlogotvornega *r*. V tem delu *Jugoslovanske stenografi je* sta s primerjalnega vidika predstavljena dva terminološka mikrosistema – jezikoslovni in stenografski (na primer: *букви – писмена – pismena – pismenke; точка – тачка – točka – pika; гласна – гласник – samoglas – samoglas; съгласна – сугласник – suglasnik – soglasnik; съединявание – спаяње – spajanje – spajanje*) in prav tako njihova raba v ustrezni vrsti znanstvenega stila. Preko uvajanja stenografske pisave pride do odpravljanja razlik med morfonološkim in fonetičnim

načelom v pravopisu – srbski jezik, ki ima najdosledneje uveden fonetični pravopis, se izenačuje s hrvaškimi, slovenskimi in bolgarskimi; v novem stenografskem sistemu manjkajo »odvečni« pravopisni znaki, ki so značilni za abecedne pisave, praviloma so prevzeti iz tradicije ter so zaradi tega ideologizirani. Dejansko izginejo tudi grafične razlike, ki prikrivajo identične lekseme, ter posledično pride jezikovna podobnost maksimalno do izraza (primeri tipa *домъ – дом – dom – dom; сунъ – сун – sin – sin*).

Vsako pravilo ponazarjajo primeri v štirih jezikih. Njihova sistematizacija upošteva predvsem glasovno kombinatoriko, ki je odločilna pri ustvarjanju stenografske pisave. Primeri so v izvornih jezikih in njihovih abecedah/azbukah, v stenografski prilogi pa so zapisani v skladu z »jugoslovansko stenografijo«. Dejansko se celo podobni glasovi v štirih jezikih razlikujejo po svoji frekventnosti in vezljivosti. Ker je avtorjeva težnja poudariti njihovo podobnost, so primeri strukturirani kot izomorfnih sistemi. Utrjevanje načela izomorfizma v heterogenih medjezikovnih odnosih povzroči dejstvo, da se v vrstah ustreznih oblik najdejo ne samo besede istega izvora in podobnega pomena v štirih jezikih (*pedъ – ped – red – red*), ampak tudi homonimi (*данъ – дан – dan – dan; тек – тек – тек – тек*) ter glasovne kombinacije, ki imajo v določenem jeziku samostojen pomen, v drugem pa so lahko samo koren neke osnove (*крет – крет – крет – крет*) – zadnji naj bi postali potencialne osnove pri ustvarjanju leksike bodočega skupnega jezika. A. Bezenšek se prav tako sooča z različnimi kontinuantami praslovanskih fonetičnih značilnosti v živih južnoslovanskih jezikih (refleksi jata, polglasnikov, -l na koncu zloga, protetični j). V svojih primerih jih izloča v obliki zakonitih fonetičnih ustreznic v duhu zgodovinsko-primerjalne slovnice (*вѣкъ – век – vjek – vek*). Kakor pri abecednem tako tudi pri stenografskem beleženju primerov imajo lahko specifični refleksi ali različno abecedno in isto stenografsko obliko (*бѣль – бел – bjel – bel*, ki jim ustreza en stenografski znak), ali pa isto abecedno obliko (*пребег – prebeg* (hrv. sic!) – *prebeg*), pri čemer sta to dva načina za doseganje enotnosti na pisni ravni in ohranjanja razlik v ustni realizaciji.

* * *

Prizadevanje A. Bezenška glede jezikovne združitve južnih Slovanov je motivirano z njegovo željo, da bi ti prevladali nad neproduktivnimi tujimi vplivi in razvili svoj lastni duhovni potencial v kontekstu moderne evropske kulture. Njegova ideja o združitvi južnoslovanskih jezikov predvideva najprej doseganje enotnosti v pisni praksi preko uvajanja stenografske pisave. Unifikacijski postopki temeljijo na češkem stenografskem sistemu, na najstarejšem pisnem jeziku Slovanov ter na dosežkih primerjalno-zgodovinskega jezikoslovja, hkrati pa A. Bezenšek upošteva individualni razvoj posameznih južnoslovanskih jezikov. Načrtuje njihovo paralelno rabo v glavnih sferah družbenega in kulturnega življenja – tj. potencialni nadetnični pomožni jezik ne bi bil omejen samo na področje znanosti, ne bi bil določen živi etnični jezik, temveč umetni, pa ne logičnega tipa, ampak ustvarjen po analogiji z živimi jeziki preko sinteze njihovih najbolj podobnih značilnosti. V svojih publikacijah A. Bezenšek neposredno ali posredno obravnava samo probleme pisave in leksike, ne komentira pa problemov slovnice. Ta pristop je morda povezan z modernimi metodami učenja in obvladavanja južnoslovanskih jezikov, ki jih A. Bezenšek zastopa in ki ne temeljijo na slovničnem

opisu, ampak na komunikativno-kognitivnem pristopu. A. Bezenšek zelo dobro organizira dejavnost na področju jezikovnega načrtovanja – zagotavljanje zakonodajne in institucionalne podpore, izvajanje izobraževalnih aktivnosti, izdajanje učbenikov in strokovnih glasil, ustvarjanje društev in sklicevanje konferenc in kongresov. Tako določa parametre razvoja svojega južnoslovanskega projekta brez vmešavanja v njegov naravni tok. Toda ta tako dobro premišljen proces konsolidacije prekinejo politični dogodki na Balkanu.

S svojim ustvarjalnim potencialom ta južnoslovanski moderni medjezikovni projekt zavzema posebno mesto v vrsti poskusov ustvarjanja mednarodnih pomožnih jezikov v Evropi ob koncu 19. in v prvih desetletjih 20. stoletja. Zato se zdi presenetljivo dejstvo, da slavistična znanost do zdaj ni obravnavala dejavnosti A. Bezenška in njegove vloge v razvoju ideje o južnoslovanski jezikovni vzajemnosti.

LITERATURA

- Irena GANTAR GODINA, 1994: *Neoslavizem in Slovenci*. Ljubljana.
Aleksandr DULIČENKO: Iz istorii interlingvističeskoj mysli v Rossii. http://miresperanto.narod.ru/esperantologio/interlingv_mysl.htm.
Georgi KLISAROV, Spas Gergov, 1969: *Anton Bezenšek. Biografi čen očerk*. Sofija.
Martina OROŽEN: 2003: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Razvoj slovenske jezikovne misli*. Maribor. 238–258.
Hristo POPKONSTANTINOV, 1981: I – j Slavjanski stenografičeski kongres v Praga.
Jože TOPORIŠIČ: 1992: Tipološka oznaka sodobnega knjižnega jezika. *XXVIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana. 13–42.
Boris UNBEGAUN, 1995: *Počeci književnog jezika kod Srba*. Beograd, Novi Sad.
Zlatko VINCE, 1990: *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
Angel ŽELEZAROV, 2004: Anton Bezenšek i b'lgarskata nacionalna stenografi ja. Sofi ja.

SUMMARY

The recent article discusses the project of the Slovene cultural activist, Anton Bezenšek (1854–1915), regarding the unification of South Slavic languages. On the one hand, he works assiduously for the unification in orthography through the introduction of a common South Slavic stenography and on the other one, in his journal, *Jugoslavjanski stenograf*, which is published in four Slavic languages firstly in Zagreb (1876–1878) and then in Bulgaria (1880–1896), he proclaims a mutual understanding and acquisition of Slovene, Croatian, Serbian, and Bulgarian languages. This context brings to light his modern views on the development of foreign language competence, shifting the focus from the traditional grammar description to the communicative-cognitive approach. The unification procedures related to the stenography, orthography, and identification of the common South Slavic lexical stock are based on Czech stenographic system as well as on the findings of the comparative-historical linguistics, i.e., its studies on the oldest Slavic written language and its relation with the modern Slavic languages themselves. The potential supra-ethnic auxiliary language should be focused on the South Slavic languages and implemented in the main spheres of the social and cultural life rather than being limited to the areas of natural sciences like some other contemporary interlinguistic models do. Bezenšek does not adopt a particular living ethnic language, but instead of it, he gives a preference to the creation of one artificial language, compiled by analogy with living languages through the

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2007_1-2_14.pdf | DOST. 22/03/23 10.01

synthesis of their most similar properties. His original interlinguistic project occupies a special place among a number of attempts at creation of international auxiliary languages in Europe, dating back to the turn of the 19th and the beginning of the 20th centuries.